

УДК 37.018

Оксана Заболотна

Холістична педагогіка як теоретичне джерело шкільної альтернативної освіти

У пошуках можливостей повнішого розвитку особистості освітяни все частіше звертаються до проблеми освітніх альтернатив. Альтернативна освіта стосується тих моделей навчання і виховання, які є принципово відмінними від домінуючих форм. «Поліфонічність» світу вимагає від педагогів визнання того, що ролі можна виконувати по-різному, бути особистістю, сповненою толерантності і поваги до інших. Таке розуміння педагогіки залишає теоретику чи практику права бути іншим, власне, бути собою, права розвивати власні ідеї, форми і методи.

Альтернативними вважаються, перш за все, ті підходи, які є спонтанними, органічними і непередбачуваними жодним структурам. Значна сила альтернативної педагогіки полягає у її нескінченості і перманентності. Не можемо не зазначити, що час – це той чинник, який часто переводить певні наукові, методичні і організаційні засади освіти з категорії альтернативних у категорію традиційних, загальнонавчаних, якщо складаються відповідні умови, сприятливі для їх масштабної перевірки. Цілком можливо, що прогресивні альтернативні ідеї, які пробіли собі шлях критикою традиційної освітньої системи, зазнавши значного поширення, піддаватимуться серйозній критиці з боку представників інших педагогічних течій, які опиняться по інший бік межі між традицією і альтернативою.

До різновидів альтернативної освіти зараховують антипедагогіку, критичну педагогіку, гештальтпедагогіку, емансипаційну педагогіку, холістичну педагогіку, трансгресивну педагогіку тощо. Усі вони є її складниками, які аргументують і підсилюють певні елементи теоретико-педагогічних альтернатив. Тому вважаємо, що для повнішого усвідомлення теоретичних засад альтернативної педагогіки, що лягла в створення альтернативних освітніх моделей, важливим буде окреслення основних характеристик її різновидів.

Метою статті є окреслення головних характеристик холістичної педагогіки як однієї з альтернативних педагогічних напрямів.

В українській педагогічній науці майже немає публікацій, присвячених питанням холістичної педагогіки, тому цей термін ще не так широко введений у її понятійно-категоріальний апарат. Проте маємо відзначити його широке використання у світовій педагогічній теорії і практиці уже більше тридцяти років. Представниками холістичної педагогіки вважають: Г. Гарднера, Г. Гейета, Р. Міллера, Д. Слоана, Р. Кеслер, Дж. Кейна, Д. Пурпела, Е. Кларка, П. Палмера (США), Дж. Міллера (Канада), А. Йошідзу, Й. Накагаву (Японія), І. Крішнамурті (Індія), Ф. Ганга, Р. Галегоса (Мексика), К. Егана (Ірландія) та ін.

Холістична педагогіка (від англ. *holistic* – цілісний, цілий) – сучасний новаторський напрям у педагогіці, який має міждисциплінарний характер. Немає єдиної думки щодо того, хто з науковців виокремив холістичну педагогіку в окремий напрям. Як стверджують укладачі польського видання «Педагогічна енциклопедія ХХ століття» [3], він був виокремлений у 90-х роках ХХ ст. А. Шишко-Богушем [12]. Натомість, в інших джерелах знаходимо інформацію про те, що ще уже в 1979 році в Університеті Каліфорнії в Сан Дієго відбулася наукова конференція на тему «Холістична освіта», під час якої працювала 31 секція [5]. Наприкінці 1980-х років вийшла книга канадійського педагога «Холістичний курікулум» [9], а американським науковцем Р. Мілером був заснований журнал «Огляд холістичної освіти» (*Holistic Education Review*), перейменований згодом у «Зустрічайте: освіта для розуміння і соціальної справедливості» ([Encounter: Education for Meaning and Social Justice](http://www.great-ideas.org/enc.htm)) (Режим доступу: <http://www.great-ideas.org/enc.htm>).

Основні позиції холістичної педагогіки беруть початок у гуманістичній педагогіці (А. Маслоу, К. Роджерс), герменевтиці (М. Хайдегер, Г. Гадамер, Ю. Габермас), критичній педагогіці (П. Фрейре, М. Епл, Г. Жиру, П. МакЛарен), постмодернізмі (Л. Мамфорд, Ж. Деріда, М. Фуко, В. Дол), конструктивізмі (Л. Виготський, Г. Гарднер, П. Тайлор) та ін.

Термін «холізм» (від гр. *holos* – цілий, цілісний) є багатозначним і вживається на окреслення цілісного органічного підходу до явищ. Свої початки холізм бере у східній культурній традиції. Першими почали використовувати це поняття в біології на початку ХХ ст. Крім того, цей термін застосовують для позначення теорії розвитку, запровадженої Дж. Шмутцем (J. Smuts). Згідно з ним, цілість не є сумою частин, а в процесі еволюції утворюються нові цілості. Холістична педагогіка стосується глибинного всебічного розвитку особистості засобом комплексних впливів, як внутрішніх, так і зовнішніх. Прибічники засад холістичної педагогіки беруть до уваги

генетичні, інституційні, середовищні умови, також власну активність учня з особливостями його сприйняття.

Рух на підтримку холістичної освіти взяв початок з інтелектуальних і культурних пошуків 1960–70-х рр. Він привернув увагу освітян і батьків, які вважають, що конвенціональна школа розкриває мало дитячих здібностей і накладає обмеження на розкриття унікального потенціалу дитини. Замість добре освічених громадян держави і високопродуктивних працівників економіки, які є метою традиційних освітніх систем, холістична освіта акцентує важливість культивування духовності, поваги до навколишнього середовища і почуття соціальної справедливості. Метою холістичної освіти є розвиток дитячої креативності, уяви, співчуття, самопізнання, соціальних навичок і емоційного здоров'я [11, с. 153].

Як стверджує американський дослідник холістичної освіти Р. Міллер, є чотири основних джерела холістичної педагогіки: філософські пошуки першої половини ХХ ст.; революція в науковій думці, пов'язана з появою теорії відносності й квантової механіки; зростання уваги до екологічних проблем; глобалізація.

Серед теоретичних пошуків філософів першої половини ХХ ст. найзначущіший вплив на холістичну педагогіку мали праці А. Вайтхеда (процесуальна філософія), К. Юнга (психологія архетипів), Ш. Ауробіндо (інтегрована філософія), Л. фон Берталанфі (системна теорія). Не так давно популярною в працях у ричищі холістичної педагогіки стала так звана спіральна динаміка [1]. У своїй праці «Принцип цілісності» (1990) американська дослідниця російського походження А. Лемков визначила основні принципи холістичної освіти: «єдність і цілісність всього живого; все охоплення найвищої реальності й абсолюту; багатовимірність і ієрархічний характер існування» [7, с. 23]. Ніщо не існує без контексту, ніщо не є відокремленим, відірваним. А. Хакслі називає це «переніальною філософією», яка є основою більшості духовних і спіритичних світових традицій.

Теоретики Дж. Міллер [8], Р. Кеслер [6] вважають духовність центром холістичної освіти, понад усе – освіта для душі, суті людського буття, а не виключно соціальний і психологічний рівні особистості. Духовність у цьому розумінні не підпорядкована винятково релігійному розумінню, вона має більш загальніше значення і постійно еволюціонує. З позиції єдності, нерозривності й пріоритету духовності холістична педагогіка наголошує на тому, що світ є динамічним балансом різних сил. Цілісність охоплює світло й тінь, радість і страждання, жіноче й чоловіче начала, розум і матерію, гуманне й негуманне тощо. Згідно із цією теорією, світ не поділений на окремі

категорії чи нерозв'язувані протиріччя. Навпаки, світ приймає ці парадокси, загадки й таємниці. У процесі стичній епістемології важливішу роль надають синтезу й інтеграції, ніж аналізу й поділу.

Другим інтелектуальним джерелом холістичної педагогіки була революція в науковій думці, яка почалася з теорій відносності й квантової механіки. Все глибше почала вкорінюватися ідея про те, що редуccionізм – поділ предметів і явищ на найменші неподільні частинки – не пояснює адекватно істотних властивостей живих істот і природних явищ. Класичним визначенням інтелекту була протиставлена теорія «множинного інтелекту» [4], яка наголошує на комплексності процесів, завдяки яким людський мозок пізнає світ.

Холістична педагогіка враховує також зростання уваги до екологічних проблем. Метою холістичної освіти є не просто надання учням науково достовірної інформації про природу, а й культивування прямого, активного експериментального зв'язку з життєвими процесами. Йдеться про «екологічну грамотність» – глибинніший спосіб пізнання світу, на відміну від механічного споживацького сприйняття, який переважає в сучасній культурі.

Четверте філософське джерело холістичної педагогіки – глобалізація, асоційована зі спільністю культур і універсальністю людських прагнень і потреб. Іншим джерелом є фемінізм, який у холістичній освіті відображений у вигляді «турботи», яка, на думку Н. Нодінгса, є «формуванням таких зв'язків між людьми, щоб досвід однієї людини ставав турботою інших» [10]. Важливою є позиція, додана істориком Р. Айслер, яка обґрунтовує необхідність «партнерського підходу до суспільства», який, за її визначенням, передбачає «суспільство, яке керується принципами рівності, ненасильства і турботи» [2]. Ці ідеї є співзвучними з основними принципами холістичної педагогіки, оскільки наголошують на моральних цінностях, які лежать в її основі.

Основною засадою холістичної педагогіки є тісний зв'язок усіх навчально-виховних впливів з комплексом елементів, що складають особистісну, соціально-економічну, культурну, екологічну сфери як на національному, так і глобальному рівнях, що є можливим лише за умови застосування міждисциплінарного підходу. Холістична педагогіка є поєднанням духовних, психологічних, енергетичних, соматичних елементів, скерованих на досягнення всебічного найефективнішого розвитку особистості учня (рис. 1).

Рис. 1. Багаторівневий підхід у холістичній освіті

Концептуальними засадами холістичної педагогіки є:

- прагнення розкрити інтелектуальний, емоційний, соціальний, фізичний, художній, творчий і духовний потенціал кожного учня;
- орієнтування на виховання здорової, цілісної, зацікавленої, допитливої особистості, здатної до навчання в різноманітних мінливих ситуаціях;
- необхідність розкриття внутрішнього потенціалу кожного учня;
- поєднання різних предметів і видів діяльності для опанування певними знаннями;
- критичне сприйняття культурних і моральних проблем;
- опертя на допитливість, діалог, здивування, сумніви.

Головні принципи холістичної освіти, які полягають у взаємопов'язаності й цілісності її елементів і зв'язку освіти з життєвим досвідом, розкривають через низку ключових концептів:

- Взаємопов'язаність, яка полягає у визнанні багатовимірної дійсності, яку обґрунтовує філософія холізму, що набула подальшого розвитку у екології, квантовій фізиці й системній теорії.
- Цілісність, яка визначається твердженням «ціле – це більше, ніж сума його частин», а отже, цілісні системи мають похідні властивості, які неможливо досягнути, дослідивши їх компоненти.
- Роль буття в холістичній освіті полягає у необхідності глибокого усвідомлення життєвого досвіду через фізичний, емоційний, розумовий і духовний виміри життя людини, а також через її креативну самореалізацію.

У таблиці продемонстровано ключові концепти холістичної освіти, її головні цінності, соціальні проблеми, на які спрямована її увага, основні принципи побудови навчального плану та навчального процесу, а також результати холістичного навчання (див. табл. 1).

Холістична освіта відбувається за рахунок застосування низки стратегій, серед найзначущими з яких є: трансдисциплінарні дослідження, громадо орієнтоване навчання, відкрите навчання, проектне навчання, інтегроване навчання, професійно орієнтоване навчання, складання і розповідь історій, візуалізація досвіду, спільний пошук глибинного значення.

Представники холістичної педагогіки критикують традиційну педагогіку, яка бере початок у гербартівських традиціях механічного запам'ятовування, рутини, формалізованості. На противагу їй, вони пропонують взаємоприспосовування учнів і вчителів у процесі відкритого творчого пізнання світу у доброзичливій атмосфері.

Головні принципи холістичної освіти

(укладено за матеріалами інтернет-ресурсу

«Мережа холістичної освіти» (<http://www.hent.org/intro1.htm>)

Головні принципи	Взаємопов'язаність	Цілісність	Буття
Ключові концепти	Взаємозалежність Взаємозв'язок Взаємозалученість Нелінійність	Цілісність систем Багаторівневе сприйняття Багаторівневості	Гуманність Креативність Зростання Відповідальність
Головні цінності	Співчуття Громада Екосистеми	Багатоманітність єдності Стойкий розвиток Культурна ідентичність	Любов Відповідальність Проникливість Духовність Мудрість
Соціальні проблеми	Культурна ідентичність Глобалізація Самотність	Інклюзія Екосистеми Бідність	Рівність Етичність Зміни
Навчальний план	Міждисциплінарність Ітерація	Інтегрованість	Допитливість Ідентичність Вибір
Навчальний процес	Діалогічність Партнерство Спільне творення Співпраця	Цілісна особистість Цілісна громада Цілісне життя Системне мислення Мета-пізнання	Рефлексивність Експериментування Допитливість Уява Нахнення
Результат навчання	Значимість Позитивні стосунки Дружелюбність Довіра Приналежність	Здоров'я Цілісність Щастя Турбота Емпатія Впевненість Незалежність	Самовираження Цікавість Гнучкість Компетентність Цілеспрямованість Небайдужість

Отже, можемо дійти висновку, що холістична педагогіка є сформованим напрямом педагогічної науки, який має свій поняттєво-термінологічний апарат, визначену мету, чітко окреслені методи досягнення цієї мети, апробоване практичне застосування і географічно широке коло прибічників як серед теоретиків педагогічної науки, так і серед учителів практиків у багатьох країнах світу.

На подальші дослідження заслуговують вихідні філософські засади холістичної педагогіки, методи холістичного навчання, окремі педагогічні системи, які базуються на холістичній філософії тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Beck D., Cowan Chr. *Spiral Dynamics* / D. Beck, Chr. Cowan. – Oxford, UK : Blackwell, 1996. – 345 p.
2. Eisler R. *Tomorrow's Children: A Blueprint for Partnership Education in the Twenty-First Century* / R. Eisler. – Boulder, CO : Westview Press, 2000. – 220 p.
3. *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku.* – Warszawa : Wydawnictwo Academicke «Zak», 2003. – Tom IV. – 1295 s.
4. Gardner H. *Multiple Intelligences: The Theory in Practice* / H. Gardner. – New York : Basic Books, 1993.
5. Harris A. *Mind: Evolution or Revolution? The Emergence of Holistic Education* / A. Harris. – Del Mar, CA : Holistic Education Network, 1980. – 129 p.
6. Kessler R. *The Soul of Education: Helping Students Find Connection, Compassion and Character at School* / R. Kessler. – Alexandria, VA : ASCD, 2000. – 181 p.
7. Lemkow A. *The Wholeness Principle: Dynamics of Unity Within Science, Religion and Society* / Anna Lemkow. – Wheaton, IL : Quest Books, 1990. – 332 p.
8. Miller J. *Education and the Soul : Toward a Spiritual Curriculum* / J. Miller. – Albany, NY : SUNY Press, 2000. – 345 p.
9. Miller J. *The Holistic Curriculum* / J. Miller. – Toronto : Ontario Institute for Studies in Education Press, 1988. – 234 p.
10. Noddings N. *The Challenge to Care in Schools* / Nel Noddings. – New York : Teachers. College Press, 1992. – 289 p.
11. *Philosophical Sources of Holistic Education* // Turkish journal of Values Education. – 2005. – № 3(10). – P. 150–161.
12. Szyszko-Bogusz A. *Pedagogika holistyczna* [Електронний ресурс] / A. Szyszko-Bogusz. – Wrocław : Ossolineum, 1989. – Режим доступу : <http://pg1.belchatow.pl/publ/rc/rc2.html>.